

УДК:(811.161.2:81)'373.21(477.43)

Ординська І. Я.,
аспірант кафедри української філології
Хмельницького національного університету
E-mail: anoli808@rambler.ru

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІКРОТОПОНІМІКОНУ ПІВНІЧНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У статті описано історію вивчення власних назв дрібних географічних об'єктів як України, так і північних районів Хмельницької області. Звернено увагу на вивчення суміжних із мікротопонімію розрядів власних географічних назв, безпосередньо мікротопонімів та місцевих географічних термінів. З'ясовано становлення термінологічної системи мікротопоніміки. Визначено джерела для фіксації найменувань вказаного регіону.

Ключові слова: власна назва дрібного географічного об'єкта, мікротопонім, мікротопоніміка, мікротопоніміст, мікротопонімія, історія вивчення найменувань.

Серед ономастичних студій найбільш продуктивними в Україні є антропонімічні, поетонімічні та топонімічні дослідження, в яких аналізуються відповідно власні особові назви, пропріативи, які побутують в художньому мовленні, та власні географічні найменування. У складі останніх розмежовуються насамперед характеристики гідронімів, ойконімів та мікротопонімів.

Мікротопонімічні студії в основному виконані на матеріалі, зібраному в Західній Україні (це, зокрема, Буковина, Волинь, Галичина, Закарпаття, Поділля), при цьому слід зазначити, що комплексний аналіз власних назв дрібних географічних об'єктів Північної Хмельниччини відсутній. Водночас характеристика вказаних пропріальних одиниць будується за зразком вивчення мікротопонімів, засвідчених в інших регіонах України, Крім того, отримані результати варто порівнювати з особливостями власних

назв дрібних географічних об'єктів, засвідчених насамперед на суміжних територіях. Зрештою, необхідна констатація джерельної бази дослідження, зокрема переліків, ресстрів, словників і подібних видань, звідки можна отримати інформацію насамперед про колишні найменування денотатів, чимало з яких в усномовній практиці мешканців регіону вже не засвідчено.

Таким чином, мета нашої статті – опис бібліографічних основ дослідження мікротопонімії Північної Хмельниччини.

Зазначимо, що одними з перших до вивчення найменувань дрібних географічних об'єктів (звичайно, у поєднанні з ойконімами, гідронімами та іншими різновидами топонімів) звернулися М. Кордуба у праці «Що нам кажуть назви осель» (Львів, 1938 р.), пізніше (у дисертаційних дослідженнях) В. В. Лобода – «Північнопричорноморська топонімія: загальні і регіональні проблеми української топонімічної системи» (Київ, 1979 р.), Т. І. Поляруш – «Порівняльне дослідження словотвору гідронімії, мікротопонімії та ойконімії (на матеріалі топонімії північно-східного Лівобережжя України)» (Київ, 1971 р.) і Л. П. Стичишина – «Проблеми суміжної топонімії (на матеріалі межиріччя Кодимиї Савранкита прилеглих територій)» (Київ, 1976 р.).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. були завершені дисертаційні роботи, присвячені безпосередньо характеристиці власне мікротопонімів (усіх або окремих різновидів) певних регіонів. Це, зокрема, дослідження В. Ф. Баньої (басейн річки Уж), Н. І. Бицко (верхньо-середній Дністер), Л. П. Білінської (Покуття), О. Б. Василик (Уманщина), Н. В. Вебер (Івано-Франківська область), О. Б. Галай (Закарпаття), О. В. Заінчовської (південно-східне Поділля), Х. І. Зикань (Ужгород), Н. Й. Кидибиц (Берегове та його околиці), Л. Б. Костик (Буковина), Ю. В. Кравченко (Великий Луг), О. Б. Лужецької (Південно-Західне Опілля), Р. О. Ляшенка (Кропивницький), О. І. Михальчук (Підгір'я), Н. М. Павликівської (Вінниччина), В. Є. Полякова (Сімферополь), О. І. Проць (північ

Львівської області), Н. В. Сокіл (Сколівщина), І. Г. Чеховського (Чернівецька область), Н. Р. Яніцької (центральні та східні райони Львівщини). Звичайно, такі студії для нас актуальні методологією, способами опису мікротопонімного матеріалу, а також можливістю порівняти отримані нами результати з даними, які стосуються інших регіонів України (особливо суміжних територій).

Так, Н. І. Лісняк, обстеживши 335 поселень Західного Поділля (Тернопілля), виявила понад 6 000 географічних об'єктів. Словотвірною базою їхніх назв послужила як апелятивна лексика (натурогенна та антропогенна), так і онімна (антропоніми, макротопоніми, ойконіми, мікротопоніми та гідроніми). За структурними особливостями виділяються дві групи найменувань: прості (однослівні) та складені мікротопоніми. Найпродуктивнішим способом словотворення мікротопонімії є лексико-семантичний, а з-поміж морфологічного – суфіксальний (домінує модель на *-ієк(a)*). Численними є прийменникові словоформи. Характерною рисою мікротопонімії Західного Поділля є перенесення назв одного об'єкта на інший, суміжний із ним [див.: 8].

О. В. Заїнчовська описала понад 3000 назв мікроб'єктів південно-східного Поділля (на матеріалі Кіровоградської області) і встановила, що в основах таких найменувань переважає географічна термінологія та антропонімна лексика, з-поміж структурних різновидів – проста форма; основний спосіб творення назв – морфологічний з перевагою суфіксації [див.: 5].

Н. М. Павликівська виконала лексико-семантичний і словотворчий аналіз близько 3 000 найменувань непроточних водоймищ (озер, боліт, ставків, колодязів, криниць, копанок, торф'яників тощо) Вінницької і частково Хмельницької областей [див.: 9].

Системне вивчення 1 500 назв непротічних вод, зафіксованих Л. Б. Костик у містах і селах Чернівецької області та в окремих селах Сучавського повіту Румунії, дозволило чітко встановити кількісне

співвідношення між відапелятивними та відонімними дериватами. Гідроніми, які походять від апелятивних основ, складають 71 % усієї сукупності найменувань, від онімних основ – 29 %. Характерним є те, що від ойконімів походять переважно назви ставків, а від антропонімів – назви криниць, копанок, колодязів. Назви озер, боліт, мочарів у більшості випадків походять від географічних номенклатурних слів або лексем, які позначають ознаки або особливості гідрооб'єкта. Найпродуктивніший шар базової лексики для утворення назв гідрооб'єктів – географічна термінологія. Апелятивна лексика в гідронімії регіону переважно слов'янська за походженням, однак є утворення на базі запозичених термінів, передусім з тюркської, румунської, німецької, латинської мов. Словотворення буковинських гідронімів здійснювалося за моделями і способами, характерними й для інших регіонів України. Серед них в межах лексико-семантичного способу творення найпродуктивнішими є гідроніми, утворені внаслідок онімізації географічних термінів (34 %), а в межах морфологічного – посесивні утворення (24 %). Трохи менше гідронімів (21 %), які виникли шляхом лексикалізації і онімізації словосполучень (прийменниково-іменникові конструкції, що вказують на місцезоташування об'єктів відносно певних реалій, і ад'єктивні словосполучення) [див.: 6].

Спробу системного аналізу гідронімів верхньо-середнього Дністра з урахуванням комплексного підходу зроблено в роботі Н. І. Бицко, яка проаналізувала міжмовні та міждіалектні зв'язки та їх відбиття в означеному гідроніміконі. Подальший розвиток отримало положення про взаємодію між мікрогідронімією та суміжною (контактною) з нею ойконімією. Аналіз первинних і вторинних за походженням мікрогідронімів зведено до етимологізації не тільки самих онімів, але і їх етимонів (ойконімів, антропонімів, апелятивів) [див.: 2].

Дослідження О. Б. Василик присвячене аналізу більш ніж 700 фонетичних, граматичних, лексичних, графічно-правописних

варіантних назв мікрооб'єктів Уманщини, виявлених у картографічних і письмових джерелах XVII–XIX ст. Визначено, що основою для творення мікротопонімів послугувала апелювативна та онімна лексика. Відапелювативні назви (51,2 %) розподілено на дві підгрупи: натурогенного та антропогенного походження. До першої підгрупи належать мікротопоніми, що відображають тваринний та рослинний світ регіону, указують на природні особливості місцевості та містять фізико-географічну характеристику об'єктів (розмір, форму, структуру і властивості ґрунту, рельєф тощо). Джерелом номінації назв другої підгрупи є господарська і практична діяльність людини. Серед відонімних назв (48,8 %) найбільшу кількість складають мікротопоніми, пов'язані з особовими назвами людей. Частина відойконімних мікротопонімів свідчить про тенденцію до створення колоній, хуторів, сіл (пов'язаних із переселенською політикою Речі Посполитої, а потім – Російської імперії). Продуктивність тієї чи іншої лексико-семантичної групи змінювалася на різних часових зрізах. Якщо для XVII ст. найбільш характерними були мікротопоніми на позначення рослинного світу та відгеортонімні назви, то у XIX ст. переважали відантропонімні та відойконімні назви, що свідчить про збільшення заселення краю, заснування нових поселень, виникнення приватної власності. Виявлено перевагу простої (однолексемної) форми вираження. Складені мікротопоніми поєднують у собі дволексемні (атрибутивні й прикладкового типу словосполучення) та багатолексемні назви (конструкції прикметникового типу, конструкції іменникового типу, конструкції з дієприкметниковим зворотом, прийменникові конструкції). Аналіз словотвірної структури засвідчив, що деривація мікротопонімів історичної Уманщини здійснена лексико-семантичним, морфологічним, синтаксичним способами, а також шляхом слово- і основоскладання та способом лексикалізації прийменникових конструкцій [див.: 3].

Певний стосунок до мікротопонімії має місцева географічна номенклатура (часто навіть важко розрізнити, чи є якась лексема власною географічною назвою, чи діалектним терміном); крім того, місцева географічна термінологія активно мотивує мікротопоніми. Зразком таких досліджень є, наприклад, роботи Т. В. Громко «Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)» (Кіровоград, 2000 р.) або О. К. Данилюк «Географічна термінологія Волині» (Київ, 2000 р.).

Значимо, що на основі захищених дисертацій їхні автори часто видають монографії, значення яких досить вагоме, зважаючи на значно більший тираж таких публікацій. Такими є, наприклад, «Словник народних географічних термінів Волині» О. К. Данилюк (Луцьк, 2013 р.), «Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя» В. В. Лободи (Київ, 1976 р.), «Мікротопонімія Сколівщини» Н. В. Сокіл (Львів, 2008 р.) тощо.

Неабиякий вплив на становлення мікротопоніміки як галузі ономастики мали й інші видання: як монографії (наприклад, «Назви географічні Гуцульщини» С. Грабця (Краків, 1950 р.), «Географічні назви українських Карпат і прилеглих територій» В. Ф. Ляшук (Київ, 1993 р.), «Мікротопонімія Чернігівсько-Сумського Полісся» Є. О. Черепанової (Москва, 1984 р.)), так і праці словникового типу (зокрема, «Словник мікрогідронімів України: Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина» І. М. Железняк, О. П. Карпенко, В. В. Лучика, Т. І. Поляруш, О. С. Стрижака та В. П. Шульгача (Київ, 2004 р.), «Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель» Г. Л. Аркушина (Луцьк, 2006–2007 рр.), «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини» Т. В. Громко, В. В. Лучика і Т. І. Поляруш (Київ-Кіровоград, 1999 р.).

Як теоретичні, так і прикладні аспекти, пов'язані з аналізом власних назв дрібних географічних об'єктів, викладені в численних статтях і тезах виступів.

Підкреслимо першочергову вагомість для нашого дослідження насамперед тих праць, які було використано як джерела ілюстративного матеріалу; це «Ойконімія північної Хмельниччини» Н. М. Герети [див.: 4], «Словник власних географічних назв Хмельницької області» Н. М. Торчинської і М. М. Торчинського [див.: 10] і «Топоніміка в школі: На матеріалах Хмельницької області» С. Д. Бабишина [див.: 1]; частково – низка краєзнавчих видань Я. О. Пури (зокрема «Край наш у назвах» (Рівне, 1991–2002 рр.), «Озера Ровенщини» (Рівне, 1989 р.), «Походження назв населених пунктів Ровенщини» (Львів, 1990 р.), «Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини» (Рівне, 1990 р.)), «Матеріали до словника українських географічних апелятивів (назви рельєфу)» Т. А. Марусенко (Москва, 1968 р.) і «Список рік Дніпровського басейну» П. Л. Маштакова (Санкт-Петербург, 1913 р.).

Основні теоретичні положення, які стосуються з'ясування сутності мікротопонімів, виокремлення їхніх диференційних ознак, структурування мікротопонімного простору, викладені у таких монографіях, словниках та збірниках наукових праць, як «Мікротопонімія» (Москва, 1967 р.), «Основна система і термінологія слов'янської ономастики» (Скоп'є, 1983 р.), «Словник російської ономастичної термінології» Н. В. Подольської (Москва, 1988 р.), «Словник української ономастичної термінології» Д. Г. Бучка і Н. В. Ткачової (Харків, 2012 р.), енциклопедія «Слов'янська ономастика» (Краків-Варшава, 2002–2003 рр.), дві монографії М. М. Торчинського: «Структура онімного простору української мови» (Хмельницький, 2008 р.) та «Структура онімного простору української мови. Частина 2. Функціонування власних назв» (Хмельницький, 2009 р.), «Теорія і методика ономастичних досліджень» (Москва, 1986 р.), «Українська мова: Енциклопедія»

(Київ, 2004 р.), «Українська ономастична термінологія: (Проект)» В. В. Німчука (Київ, 1966 р.), а також у низці вказаних вище дисертаційних робіт.

На основі «Програми для збирання мікротопонімії та географічної номенклатури» [див.: 7] нами особисто та більш ніж 60 респондентами з Ізяславського, Полонського, Славутського та Шепетівського району Хмельницької області було зібрано основну частину мікротопонімного матеріалу, який також уточнювався за допомогою карт, словників і довідників, наявних в мережі Інтернету.

Як бачимо, мікротопонімічні дослідження займають чільне місце серед інших ономастичних студій; вони представлені дисертаціями, монографіями, словниками, статтями та іншими публікаціями. Краще охоплені західноукраїнські регіони (Буковина, Закарпаття, Львівщина, Поділля, Прикарпаття, Тернопілля), однак мікротопонімія Північної Хмельниччини ще не була об'єктом монографічного вивчення, що і зумовило вибір теми нашої роботи.

Список використаної літератури

1.Бабишин С. Д. Топоніміка в школі: На матеріалах Хмельницької області / С. Д. Бабишин. – К. : Радянська школа, 1962. – 122 с.

2.Бицко Н. І. Мікрогідронімія Тернопільщини (назви непротічних вод): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Н. І. Бицко. – Чернівці, 2012. – 20 с.

3.Василик О. Б. Мікротопонімія Уманщини XVII–XIX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / О. В. Василик. – Умань, 2015. – 20 с.

4.Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Н. М. Герета. – К., 2004. – 209 с.

5.Зайчківська О. В. Мікротопонімія південно-східного Поділля (на матеріалі Кіровоградської області): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / О. В. Зайчківська. – Кіровоград, 2009. – 20 с.

6.Костик Л. Б. Гідронімія Буковини (назви непротічних вод): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Л. Б. Костик. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

7. Купчинська З. О. Програма для збирання мікротопонімії та географічної номенклатури / З. О. Купчинська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 22 с.

8. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Н. І. Лісняк. – Ужгород, 2004. – 20 с.

9. Павликовская Н. М. Лексико-семантические и словообразовательные типы названий непроточных водохранилищ Подолья: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 – укр. язык / Н. М. Павликовская. – Днепропетровск, 1991. – 16 с.

10. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

Ордынская И. Я. История исследования микропонимов Северной Хмельниччины.

Аннотация

В статье описана история изучения названий мелких географических объектов как Украины, так и северных районов Хмельницкой области. Обращено внимание на изучение смежных с микропонимией разрядов собственных географических названий, непосредственно микропонимов и местных географических терминов. Выяснено становления терминологической системы микропонимики. Определены источники для фиксации наименований указанного региона.

***Ключевые слова:** имя собственное мелкого географического объекта, история изучения наименований, микропоним, микропонимика, микропонимист, микропонимия.*

Ordynska I. Y. History of microtoponym analysis of Northern Khmelnytsky region.

Summary

The article deals with the history of studying the names of small geographical objects in Ukraine and the northern parts of Khmelnytsky region. Attention is drawn to the study of geographic names, microtoponyms and local geographic terms adjacent to the microtoponymy. The formation of the terminological system of microtoponymy has been clarified. The sources for fixing the names of the specified region have been determined. Microtoponymy

studies occupy a prominent place among other onomastic studios. They are represented by dissertations, monographs, dictionaries, articles and other publications. The best-westernized parts of the region (Bukovina, Transcarpathia, Lviv region, Podillya, Carpathian region and Ternopil region) are better, but the microtoponymy of the Northern Khmelnytsky Region has not been investigated yet as the object of monographic study, which has determined the choice of the theme of our research.

Key words: *proper name of small geographical object, the history of name analysis, microtoponym, microtoponymy.*

УДК 811.111-26

Орловська О. В.,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
практики іноземної мови та методики викладання
Хмельницького національного університету*
E-mail: Orlovsky5@ukr.net

Комочкова О. О.,
*кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
практики іноземної мови та методики викладання
Хмельницького національного університету*
E-mail: olga1807komochkova@gmail.com

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ТА РОЗРЯДИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ- СОМАТИЗМАМИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено лексико-семантичні групи та розряди фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами в сучасній англійській мові. У результаті дослідження визначено основні лексико-семантичні групи із соматизмами; схарактеризовано основні розряди фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами та проаналізовано частотність вживання фразеологічних одиниць з різними компонентами-соматизмами.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, розряди фразеологічних одиниць, компоненти-соматизми, лексико-семантичні групи.*